

Γκ. Λαντάουερ: Ο μυστικισμός του ρομαντικού αντικαπιταλισμού

Γράφει ο ΠΑΥΛΟΣ ΜΟΥΡΟΥΖΙΔΗΣ*

Ο ρομαντισμός, το ανορθολογικό ρεύμα αμφισβήτησης του καπιταλισμού και των πολιτιστικών αξιών του, εξειδικεύει την ιδεαλιστική/Ουτοπική κριτική στο πεδίο της κουλτούρας και της αλλοτρίωσης του βιομηχανικού πολιτισμού. Βασικός εκπρόσωπος του ρομαντικού αντικαπιταλιστικού ρεύματος, ο Γκ. Λαντάουερ, «ο πιο επιδραστικός αναρχικός του 20ού αιώνα», κατά τον Π. Άβριτς. Κύρια χαρακτηριστικά του ρομαντικού αντικαπιταλιστικού ρεύματος, ο βολονταρισμός της εξέγερσης, ο μυστικιστικός εσωτερισμός, η αναζήτηση της Ουτοπίας με βάση τις επιθυμίες, η φιλελεύθερη-ατομική εξέγερση χωρίς επανάσταση, η μικροϊδιοκτησία των συνασπισμένων ατομικιστών σε κολεκτίβες, το κράτος ως ζήτημα διαπροσωπικών σχέσεων και άλλα ευφάνταστα όσο και αφελή. Ως θεμελιώδες γνώρισμα του αναρχοσοσιαλισμού του Γκ. Λαντάουερ, καταδεικνύεται η ιδεαλιστική σκέψη και γι' αυτό το θρησκευτικού τύπου αναρχικό ιδεώδες του.

Εισαγωγή

Η εμφάνιση της αστικής τάξης στα τέλη του Μεσαίωνα και η άνοδός της κατά την Αναγέννηση, έφερε μαζί της και ενίσχυσε

το ρεύμα του ορθολογικού, φιλελεύθερου Διαφωτισμού, παραμερίζοντας το ως τότε κυρίαρχο πνεύμα του κλασικισμού.

Ο ρομαντισμός, το ανορθολογικό ρεύμα αμφισβήτησης του καπιταλισμού και των αστικών πολιτιστικών αξιών, έφτασε στο απόγειο της επιρροής του στα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι την περίοδο του

Μεσοπολέμου. Με το ρομαντισμό, πηγή έμπνευσης δεν είναι πλέον η ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα, αλλά η ιστορία των βόρειων λαών και ο Μεσαίωνας, ενώ υπάρχει μια προτίμηση για θέματα όπως η προσωπική εμπειρία της φύσης, η μεταφυσική, η περιπέτεια, ο μελαγχολικός ή καταδικασμένος συνήθως έρωτας, ο ηρωισμός και οι αγώνες για ελευθερία.

Ο καταστατικός ανορθολογισμός του ρομαντισμού αρνείται τον ορθό λόγο, την αρχή της αιτιότητας αποδεχόμενος ως αρχή το θεό ή τον υπέρ-λογο, τον άρρητο, απροσδιόριστο λόγο αρχής των πραγμάτων. Εχθρεύεται κάθε οικονομική και τεχνική πρόοδο καθώς και κάθε έννοια «προόδου», εφόσον τελικά αποβαίνει εις βάρος των εργαζομένων. *«Η καταγγελία μηχανοποιημένου κόσμου, τόσο του σурμου στις μέρες μας, επιχειρείται από τον ρομαντισμό ήδη στα πρώτα του βήματα του».* (Καραμπελιάς, 2021)

Για το ρομαντικό αντικαπιταλιστή Λαντάουερ, η χειρότερη έκφραση της προόδου, το απόλυτο κακό του σύγχρονου πολιτισμού είναι η κρατική κυριαρχία. Η αποφατική θέση του Λαντάουερ σχετικά με την έννοια της προόδου, μπορεί να συνοψισθεί ως εξής:

«Καμία πρόοδος, καμία τεχνολογία, καμία επιδεξιότητα δεν μπορεί να μας σώσει, ούτε να μας κάνει ευτυχισμένους».

(Lowy, 2019:129)

Για τους υπερασπιστές της ρομαντικής κριτικής, το *«ουκ επ' άρτω μόνον ζήσεται άνθρωπος»* έχει μια βαθύτατη οντολογική διάσταση και είναι η ίδια η ανθρώπινη φύση που αντιδρά απέναντι στον «εργαλειακό διαφωτισμό» και τη μονομέρειά του.

«Εν τέλει, δίχως τον ρομαντισμό, που παραπέμπει στην ίδια την ανθρώπινη φύση, δεν θα μπορούσαμε να νοήσουμε οποιοδήποτε κίνημα απόρριψης του υπαρκτού κόσμου.»

(Καραμπελιάς, 2004)

Με άλλα λόγια, η έξοδος από τη βαρβαρότητα δεν διασφαλίζεται με τον μο-

νοδιάστατο φωτισμό του νου. Η υπόθεση της κοινωνικής χειραφέτησης είναι πολύ πιο σύνθετη και για τους ρομαντικούς, τον πρώτο λόγο τον έχει «η ψυχή», η εσωτερική καλλιέργεια έχει σημαντικό αν όχι πρωτεύοντα ρόλο. *«Ο ρομαντικός αντίλογος στη μονόπλευρη αποθέωση του διαφωτιστικού λόγου επισημαίνει ότι η ικανότητα του αισθάνεσθαι, η καλλιέργεια της ψυχής, η δύναμη του βιώματος έχουν, πρέπει να έχουν, τον λόγο τους στην επαναστατική αλλαγή του κόσμου».* (Χρύσης, 2004)

1. Το κράτος ως μυστικιστική, διυποκειμενική σχέση

Αυτή η σωτηριολογική αντίληψη των ρομαντικών περί «εσωτερικής» χειραφέτησης, η μυστικιστική και ανορθολογική συγκρότηση, αποκαλύπτεται ιδιαίτερα στις αντιλήψεις του Γκ. Λαντάουερ, σημαντικού εκπροσώπου του ρομαντικού αντικαπιταλισμού και στις άκρως ενδιαφέρουσες μεθοδολογικά αντιλήψεις του για τη φύση του κράτους:

«Όσοι αντιλαμβάνονται το κράτος ως ένα τέτοιου είδους πράγμα ή φετίχ, που αρκεί να το θρυσματίσει κανείς για να το καταστρέψει, είναι σοφιστές και θρησκευόμενοι των λέξεων. Το κράτος είναι μια σχέση, ένας τρόπος σύνδεσης μεταξύ των ανθρώπων, είναι ένας τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι συμπεριφέρονται ο ένας απέναντι άλλο· μπορεί να καταστραφεί μέσα από τη δημιουργία διαφορετικών σχέσεων, με το να συμπεριφέρεται διαφορετικά ο ένας προς τον άλλο.»

(Λαντάουερ, 2019:9)

Η αντίληψή του για το κράτος δεν προκύπτει από κάποια κριτική ανάλυση της πολιτικής οικονομίας ή θεωρίας του κράτους, αλλά ως αποτέλεσμα της αντίληψης εσωτερισμού που έχει ο Λαντάουερ σε οτιδήποτε αφορά τον τρόπο συσχέτισης των ανθρώπων. Εφόσον το κράτος είναι ο τρόπος συσχέτισής τους, η κοινότητα και

οι ζεστές, κοινοτικές σχέσεις των ανθρώπων θα αντικαταστήσουν τον χρησιμοθηρικό, αλλοτριωμένο και αλλοτριωτικό τρόπο συσχέτισής τους, μόνο εφόσον συγκροτήσουν πρώτα το δικό τους κοινοτικό υπόδειγμα το οποίο θα επικρατήσει και θα εκδιώξει το επίσημο κράτος:

«Εμείς, που έχουμε αυτοαιχμαλωτιστεί στο απολυταρχικό κράτος, θα πρέπει να αποδεχθούμε την αλήθεια: εμείς είμαστε το κράτος, και θα είμαστε αυτό, για τόσο καιρό όσο δε γινόμαστε κάτι διαφορετικό, όσο δεν δημιουργούμε τους θεσμούς μιας πραγματικής κοινότητας και κοινω-
νίας ανθρώπων.»

(Λαντάουερ, 2019:10)

Έχει ενδιαφέρον η συγκεκριμένη προσέγγιση του Λαντάουερ καθώς αντιλαμβάνεται το κράτος ως αποτέλεσμα διαπροσωπικών σχέσεων παρά ως κεφαλαιοκρατική σχέση ή «μηχανισμό» ο οποίος πρέπει να καταστραφεί:

«Ένα τραπέζι, μπορεί να αναποδογυριστεί και ένα τζάμι να θρυμματιστεί. Αλλά όσοι αντιλαμβάνονται το κράτος ως ένα τέτοιου είδους πράγμα ή φετίχ, που αρκεί να το θρυμματίσει κανείς για να το καταστρέψει, είναι σοφιστές και θρησκευόμενοι των λέξεων. Το κράτος είναι μια σχέση, ένας τρόπος σύνδεσης μεταξύ των ανθρώπων, είναι ένας τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι συμπεριφέρονται ο ένας απέναντι στον άλλο· μπορεί να καταστραφεί μέσα από τη δημιουργία διαφορετικών σχέσεων, με το να συμπεριφερόμαστε διαφορετικά ο ένας προς τον άλλον.»

(Περτσάς, 2019:65-66)

Για το Λαντάουερ, το κράτος, το κεφάλαιο, το χρήμα, η ιδιοκτησία είναι κυρίως σχέσεις όχι στατικές υποστάσεις. Έτσι γίνονται πιο εύκολα αντιληπτές οι σχέσεις αλληλεπίδρασης στις οποίες μετέχουν. Στη φετιχοποιημένη κρατική και καπιταλιστική πραγματικότητα, τα δημιουργήματα κυριαρχούν πάνω στους δημιουργούς τους, η εμπιστοσύνη μετατράπηκε

σε πίστη και κεφάλαιο, το κοινό συμφέρον σε κράτος, με την αμοιβαιότητα των σχέσεων να δίνει τη θέση της σε όλο και πιο άκαμπτες συμπεριφορές. (Λαντάουερ, 2001: 179) Όλες αυτές οι μορφές, το κράτος, η γραφειοκρατία, είναι υποκατάστατα γνήσιων ανθρώπινων-κοινοτικών σχέσεων και του πνεύματος (Geist) που τις διακατέχει. Ως ιδεαλιστής όμως, δεν αντιλαμβάνεται αυτό το πνεύμα ως γέννημα των κοινοτικών συνθηκών αλλά ως γενεσιουργό τους αιτία και την απουσία του αιτία των γραφειοκρατικών/κρατικών/απρόσωπων σχέσεων:

«Όπου δεν υπάρχει πνεύμα και εσωτερικός καταναγκασμός, εκεί υπάρχει εξωτερική εξουσία, κανονιστική ρύθμιση και κράτος. Όπου υπάρχει πνεύμα υπάρχει κοινωνία. Όπου δεν υπάρχει πνεύμα, υπάρχει κράτος. Το κράτος είναι υποκατάστατο του πνεύματος.»

(Λαντάουερ, 2001:46)

Ο Λαντάουερ αντιλαμβάνεται τη σύσταση του κράτους ή της κοινότητας, ως αποτέλεσμα του τύπου των ανθρώπινων σχέσεων τις οποίες «υποστασιοποιεί» σε παντοδύναμο πνεύμα, το οποίο ορίζει και τον τύπο εξωτερικού-κρατικού καταναγκασμού, τον οποίο παραχωρούν οικειοθελώς οι άνθρωποι όταν εγκαταλείπουν την αυτορρύθμιση των κοινοτικών σχέσεών τους, που καθορίζονται από τον εσωτερικό αυτοέλεγχο, στον εξωτερικό καταναγκασμό, εκπίπτοντας εντέλει στην εθελοδοουλεία. Αυτή η ανάλυση, άκρως απλουστευτική και ανεπαρκής για την ανάλυση (απαραίτητη προϋπόθεση για κάθε χειραφετητικό εγχείρημα) του πολύ πιο σύνθετου κρατικού φαινομένου της εποχής μας, την συναντάμε και σε άλλους ελευθεριακούς στοχαστές. Η συγκεκριμένη ανάλυση προέρχεται από τον Λα Μπρεσί (τον οποίο ρητά θαυμάζει και μεταφράζει ο Λαντάουερ) και το διαφωτιστικό πνεύμα των Εγκυκλοπαιδιστών του Διαφωτισμού, το οποίο ανάγει τη σύσταση του κράτους σε ζήτημα βούλησης των πολιτών, στις βασικές κατηγορίες της εθελοδοουλείας και της βίαιης υποδοούλωσης.

Παρόμοια ανάλυση για την προέλευση και το ρόλο του κράτους συναντάμε και σε άλλους ελευθεριακούς, οι οποίοι αντιλαμβάνονται τον κρατικό καταναγκασμό ως απευθείας αντιδιαστολή με τις ατομικές υποκειμενικότητες (Κροπότκιν-κράτος και ιστορικός του ρόλος, Φουκώ) οι οποίες απλώς πρέπει να εκφράσουν τη βούλησή τους και να αποκαταστήσουν με νέες ελεύθερες κοινότητες.

2. Ο ρομαντικός σοσιαλισμός και το άλμα της πίστης: στο σοσιαλισμό με σημαία την ... επιθυμία

Το ιδεώδες των ρομαντικών κοινοτιστών (με εξέχοντες εκπροσώπους τους γερμανοεβραίους Μπλοχ, Σόλεμ, Μπένγιαμιν, Μπούμπερ, Μαρκούζε, Κάφκα, Λαντάουερ), ήταν η *εξισωτική κοινότητα, ο ελευθεριακός σοσιαλισμός, η αντι-αυταρχική εξέγερση και η διαρκής επανάσταση του πνεύματος*. (Lowy: 2002, 16) Ο εβραϊκός μεσσιανισμός των παραπάνω διανοητών συνέχει τον «στρατευμένο οικουμενισμό των επαναστατικών ουτοπιών» (Lowy: 2002,34) ενέχει μάλλον μια εμφατική θέση παρά τομή, *εκκοσμικεύσης μέσα στην ιδεαλιστική ουτοπική παράδοση, ενώ τα ανορθολογικά θεμέλιά του εδράζονται στον ιδεαλισμό, την ουσιοκρατία και τη φιλελεύθερη αυθαίρετη βουλευσιαρχία*.

Ο σοσιαλισμός αποτελεί για το Λαντάουερ θρησκεία, παρά τον μυστικιστικό αθεϊσμό του, εμπνεόμενος από μια μεσσιανική σύλληψη της «διαρκούς επανάστασης», της χιλιαστικής πίστης (Αναβαπτιστών κ.ά.) του Μεσαίωνα και την κοινωνικοπολιτική παράδοση και διδασκαλ-ερμηνεία του ιουδαϊσμού. (Lowy, 2019:137).

Ο Γκ. Λαντάουερ οραματίζεται την απελευθερωτική του Ουτοπία διαισθητικά, βουλευσιαρχικά. Η πραγματικότητα δεν έχει να προσφέρει τίποτα απολύτως στον απόλυτο οραματιστή, η απόρριψή της είναι ολοκληρωτική. Το Ουτοπικό πρόταγμα έρχεται από την ρομαντική

νοσταλγία κάποιου εξιδανικευμένου παρελθόντος, στη βάση αόριστων, αυθαίρετων και ατομικών-υποκειμενικών επιθυμιών κάποιου, εξίσου ονειρικού, μέλλοντος. Αυτή η ρομαντική αντίληψη μη ανάμιξης με τα «βρώμικα» και γήινα, εκφράζεται όταν διακηρύσσει «*Σε καμία περίπτωση δεν εμπλεκόμαστε με την κρατική πολιτική*» (Λαντάουερ, 2019:8)

Σχετικά με το στρατηγικό στόχο, ο Γκ. Λαντάουερ θα διακηρύξει πως

«ο αναρχισμός είναι ο στόχος που επιδιώκουμε: η απουσία της κυριαρχίας και του κράτους· η ελευθερία του ατόμου.

Μετά πρέπει να ορίσουμε με ποιο μέσο θέλουμε να πετύχουμε και να εξασφαλίσουμε αυτή την ελευθερία των ανθρώπων: μέσα από το σοσιαλισμό, μέσα από την αλληλέγγυα συνύπαρξη των ανθρώπων ως προς καθετί που έχουν κοινό και μέσα από τη συνεργατική εργασία.»

(Λαντάουερ, 2019:11)

Ο σοσιαλισμός για το Λαντάουερ γίνεται αντιληπτός και βιώνεται ως *λύτρωση*, δεν είναι όμως ποτέ πλήρης, οριστικός και τελεσίδικος, όπως ακριβώς δεν είναι τελεσίδικες οι κοινωνικές σχέσεις και η ιστορία. Παρά την ευαισθησία και τις εκκλήσεις για σοσιαλισμό, για άρνηση του εγωισμού και επιστροφή στην κοινότητα των «μοναδικών», η φιλελεύθερη αρχή συγκρότησης είναι κραταιά:

«...όταν υπάρχει ένας πραγματικός ελεύθερος ανταγωνισμός ανάμεσα σε ίσους ανθρώπους, τότε οι μόνιμες ανισότητες καθίστανται αδύνατες.»

(Λαντάουερ, 2019:18)

Ο σοσιαλισμός (η κοινότητα των αυτοδιοίκητων κοινοτήτων) για το Λαντάουερ δεν είναι κάποιο έσχατο στόχο, προσδιορισμένος και οριστικός. Είναι μια απόφαση εδώ και τώρα αποφασισμένων «εγώ» που συγκροτούν κοινότητες και ορίζουν την απελευθέρωση της επιθυμίας και της ζωής της ίδιας. Εδώ, γίνεται φανερό μια ριζοσπαστική εκδοχή του εσωτερισμού που θυμίζει έντονα

τον σκοτεινό και συντηρητικό, ρομαντικό Έσσε. Στην περίπτωση όμως του Λαντάουερ, εκβάλλει στην κοινοτική έκφραση κάποιου φανταστικά απελευθερωμένου «εγώ» των βιωματικών κοινοτήτων κι επιθυμιών που αυτό εκφράζει.

Μακράν του να είναι ή να επιθυμεί να είναι θεωρητικός κάποιου ορισμένου-οποιοδήποτε σοσιαλισμού, ο Γκ. Λαντάουερ, ο επιδραστικότερος αναρχικός του εικοστού αιώνα, κατά την έκφραση του Πωλ Άβριτς (Ρέγκας, 2019:106), είναι περισσότερο ο άοπλος προφήτης της κοινοτικής αυτοέκφρασης του «ελεύθερου ατομικού εγώ», ο χίππου ενός κοινοτικού ζην ή κιμπούτς, σε δαιδαλώδεις λαβυρίνθους απελευθέρωσης και ικανοποίησης προσωπικών επιθυμιών. Μια τέτοια προσέγγιση όμως, απέχει παρασάγγες από το να είναι διαλεκτική, παρά τα ισχύοντα σπέρματα. Περισσότερο έλκει την καταγωγή του από το Ρομαντικό ρεύμα και το Νίτσε, παρά από το γενναίο διαλεκτικό άλμα του ιδεαλιστή Χέγκελ, ή ακόμα περισσότερο των ιδρυτών του διαλεκτικού υλισμού. Όπως εύστοχα επισημαίνεται (Περτσάς, 2019:81), ο Λαντάουερ στη *διεμάχη νομιναλιστών-ρεαλιστών*, φαίνεται να τοποθετείται σε ένα ενδιάμεσο δρόμο αναγνωρίζοντας το δικίο των ρεαλιστών συγχρόνως με την ορθότητα των νομιναλιστικών ενστάσεων, αναγνωρίζοντας δηλαδή την *νομιναλιστική κριτική* στις αφηρημένες γενικεύσεις των ρεαλιστών, συγχρόνως με την ορθή ρεαλιστική άρνηση πως αυτές οι γενικεύσεις αποτελούν άθροισμα των επί μέρους «μοναδικότητων». Τελικά, δεν παραιτείται από το αίτημα της καθολικότητας, όμως αυτό το αίτημα δεν μπορεί να εκπληρωθεί μέσα από υποκειμενικές επιλογές, σκεπτικισμό και εμπειρικό κεντρισμό.

Για το σοσιαλισμό του Λαντάουερ δεν υπάρχουν δεδομένα, αφετηρίες, προϋποθέσεις, ορθολογικά επιχειρήματα ή συνεκτική επιστήμη και θεωρία παρά μόνο το συλλογικό πνεύμα (Geist), η θαλαπωρή των συλλογικών σχέσεων που γεννιούνται στις αυθόρμητες, *κοινοτικές σχέσεις* οι οποίες αυθόρμητα, βιωματικά προσανατολίζονται σε ένα κοινό συλλογικό ορίζοντα, σε αντιδιαστολή με τις από

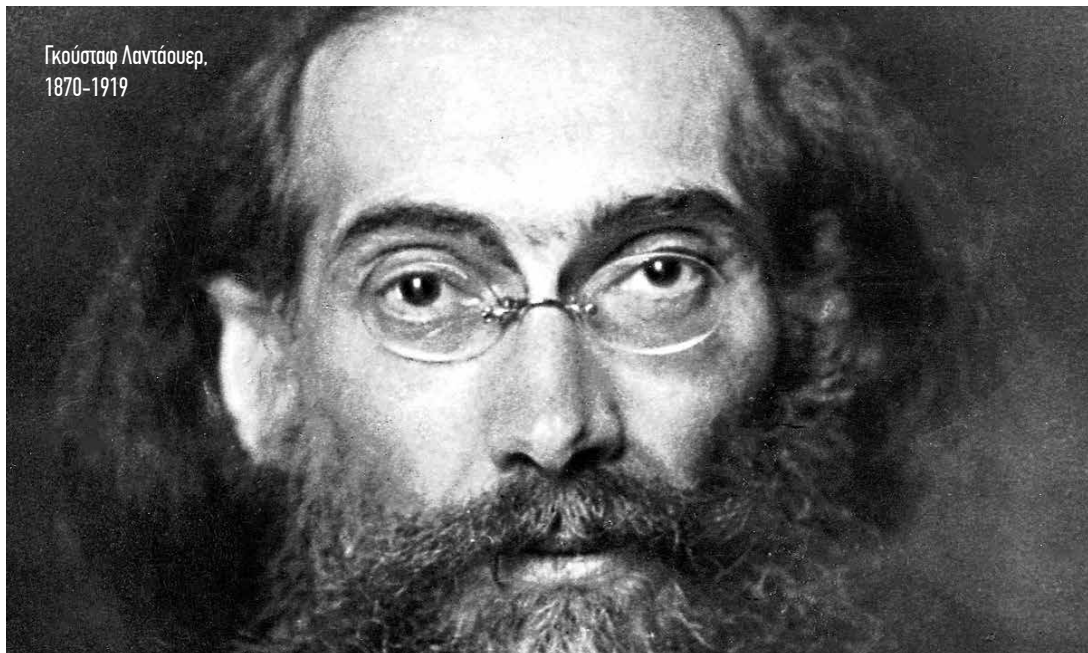
τα πάνω οργανωμένες, κρατικές ή γραφειοκρατικές σχέσεις.

Όσον αφορά τη μετάβαση στο σοσιαλισμό, φαίνεται πως η ειρηνιστική αντίληψη είναι αυτή που κυριαρχεί αν και υποδόρια, αφού πουθενά δεν φαίνεται κάποια ανάγκη ρήξης, σύγκρουσης για την ανατροπή του αστικού καθεστώτος. Πιο πολύ σαν δυναμική ισορροπία που κατακτά συνεχώς νέα εδάφη στο εχθρικό στρατόπεδο του αστισμού, ο νεφελώδης κοινοτισμός του Λαντάουερ βασίζεται στη δημιουργία και μετασχηματισμό των σχέσεων σε κοινοτικές, δια της κυριαρχίας του ανάλογου πνεύματος. Η πρόταξη της επιθυμίας, η αντικατάσταση νέων επιθυμιών στη θέση παλιών, που θα γεννήσει η απελευθερωτική –εδώ και τώρα– πράξη με τη μετασχηματιστική της δύναμη πάνω στα μυαλά και τις συνήθειες των ανθρώπων, είναι αυτή και μόνο αυτή που μπορεί να σπάσει το φαύλο κύκλο των προϋποθέσεων και της ανήμπορης δράσης. Φυσικά, σε αυτή την αναποτελεσματικότητα καθηλώνουν –ποιος άλλος;– σύσσωμος ο μαρξισμός, οι σχολαστικές αναλύσεις και «προφάσεις» περί προϋποθέσεων, οι οποίες μεταθέτουν τον επιθυμητό σκοπό σε ολοένα και μακρινότερο ορίζοντα. (Πάντως, είναι αξιοπρόσεκτο πως ανάλογη της σπουδής ενάντια στο μαρξισμό, δεν επιδεικνύεται απέναντι στον «κύριο» καπιταλιστικό εχθρό, επειδή απλούστατα δεν υπάρχει εχθρός παρά μόνο εσωτερική αναμόρφωση του εαυτού.) Μόνο οι καινούριες επιθυμίες μπορούν να εκτοπίσουν παλιότερες επιθυμίες κυριαρχίας και εθελόδουλης υποταγής, μόνο η βιωμένη δημιουργική χαρά και το πάθος ενός κελεύσματος νέας ζωής μπορεί να αντικαταστήσει τις παλιές συνήθειες και επιθυμίες και όχι κάποια κοινωνική αναγκαιότητα, μας λέει ο Γκ. Λαντάουερ.

3. Περιορισμοί της ρομαντικής/ Ουτοπικής σκέψης

Έχοντας κοινά φιλοσοφικά θεμέλια, ρομαντική και Ουτοπική σκέψη ως «σώματα» συγγενών ιδεών, αναπτύσσονται

Γκούσταφ Λαντάουερ,
1870-1919

σε αλληλεπίδραση και ειδικεύουν τις θεματικές τους στο χρόνο, στον πολιτισμό και την κοινωνική-πολιτική θεωρία και φιλοσοφία, αντίστοιχα. Πριν όμως αναφερθούμε στον Ουτοπικό σοσιαλισμό του Λαντάουερ, θα αναφερθούμε εν συντομία στην έννοια της Ουτοπίας.

Ως Ουτοπική σκέψη καλούμε το σύνολο των ριζοσπαστικών, πλην όμως ανεδαφικών-αντιεπιστημονικών αντιλήψεων οι οποίες, παρ' ότι στέκονται κριτικά απέναντι στο κοινωνικό status quo, α) έχουν εγγενή μεθοδολογικά προβλήματα και δε συνιστούν επιστημονική θεωρία, αδυνατούν να συγκροτήσουν μια συνεκτική κοινωνική θεωρία, απεχθάνονται μια επιστημονικά συγκροτημένη κοινωνική (φιλοσοφική, πολιτική) θεωρία, δεν επιδιώκουν την επιστημονική γνώση περί των νόμων και νομοτελειών που διέπουν τη διαλεκτική του κοινωνικού γίγνεσθαι, τη δομή και την ανάπτυξη της κοινωνίας, άρα, δεν είναι σε θέση να εκπονήσουν επιστημονικά τεκμηριωμένη πρόβλεψη της νομοτελούς προοπτικής της κοινωνίας, ώστε να υπερβούν τον ουτοπικό αρνητισμό/μυθνισμό τους, το νεφελώδες αφηρημένο κοινωνικό ιδεώδες τους

(βλ. λήμμα *Ουτοπία*, λεξικό Καπόπουλος, 1994) και β) αδυνατούν επίσης να καταθέσουν στοιχειωδώς μια πρόταση μετάβασης στον επόμενο κοινωνικό σχηματισμό. Από την πρώτη χρήση της λέξης Ουτοπία (ου-τόπος: ανύπαρκτος τόπος) στο ομώνυμο έργο του ουμανιστή φιλοσόφου Thomas More ως σήμερα, ο όρος χρησιμοποιήθηκε στην πολιτική φιλοσοφία για να περιγράψει τις προσπάθειες για τη δημιουργία μιας ιδανικής ανθρώπινης κοινωνίας και συμβίωσης, και στη λογοτεχνία για να περιγράψει φανταστικούς-τέλειους κόσμους (ευ-τοπία). Η χρήση του όρου συχνά γίνεται με τη μορφή της επίκλησης, της αναπόλησης, ή της ανάκλησης ενός ιδεατού παρελθόντος (π.χ. Αρκαδία), ενός τεχνολογικά προοδευμένου μέλλοντος ή ως διαχρονική, υπερβατική και αισθητική αξία, σε ένα ά-χρονο στο διηνεκές παρελθόν (ρομαντισμός) ή ως εισβολή στην πύλη του εδώ-και-τώρα χρόνου (εβραϊκός μεσσιανισμός). Έχουν προηγηθεί ήδη τα μαχητικά χιλιαστικά κινήματα (Αναβαπτιστές, Καθαροί, Χουσίτες κ.ά.) των μέσων χρόνων. (Κον, 2012). Οι πρώτες όμως νεωτερικές φωνές διαμαρτυρίας και αποτύπωσης ενός ιδε-

νικού «τόπου» ισότητας, χωρίς εκμετάλλευση και αδικία, κάνουν την εμφάνισή τους με το ιδεώδες της «Ουτοπίας» του ουμανιστή Τόμας Μωρ (1516). Έκτοτε, η λέξη «Ουτοπία» χρησιμοποιήθηκε τόσο στην πολιτική φιλοσοφία για να περιγράψει τις προσπάθειες για τη δημιουργία μιας ιδανικής ανθρώπινης συμβίωσης. Την ίδια ανάγκη διαμαρτυρίας απέναντι σε μια ζωή όλο και πιο φτηνή και αβίωτη, έρχεται να θεραπεύσει και το ρεύμα του ρομαντισμού, στο χώρο της τέχνης. (Θερβάντες, Νοβάλις, Σέλεϋ, Ντελακρουά, Μπαίρον κ.ά.) Η ουτοπική σκέψη ως νοσταλγική εμμονή κάποιου εξιδανικευμένου παρελθόντος, αναπόφευκτα απαρτίζεται από ιδεολογήματα, αποκυήματα φαντασίας ή ψυχικής ανάγκης για υπέρβαση της καταθλιπτικής πραγματικότητας. Η ουτοπία, η αφηρημένη θεωρητική αναζήτηση ενός εναλλακτικού κοινωνικού μοντέλου, ανεξάρτητα των δυνατοτήτων που προσφέρει η κοινωνική εξέλιξη, αποτέλεσε και αποτελεί τη διαισθητική ανίχνευση της κοινωνικής εναλλακτικής. Με αυτή την έννοια, μπορούμε να πούμε πως η εμφάνιση του ουτοπικού ιδεώδους αποτελεί εμφάνιση της πρώιμης, ανώριμης βαθμίδας στη διαλεκτική ανάπτυξης του σοσιαλιστικού ιδεώδους.

Η Ουτοπία για το Λαντάουερ ανάγεται σε οικουμενική ανθρώπινη (δηλαδή διαταξική) αρχή, ενεργητική έκφραση της οποίας είναι η επανάσταση! (Lowy, 2019:124) Τελικά, όλα ανάγονται στο εσώτερο εγώ, στο μυστικιστικό ένστικτο, το πάθος και σε ακαθόριστες, υποκειμενικές ανθρώπινες αρχές. Ως εκ τούτου, ο *μυστικισμός* του Λαντάουερ είναι απόλυτα συνεπής και συντεταγμένος στην *αγνωστικιστική πίστη* πως, η προέλευση της Ουτοπίας είναι ριζωμένη «στο άγνωστο, το βαθιά θαμμένο και το ξαφνικό.» (Lowy, 2019:128).

«Όταν κάτι ευγενικό και μεγαλοπρεπές, βαθιά συγκινητικό και καινοτόμο συνέβη στην ανθρωπότητα, αποδείχτηκε τελικά ότι ήταν το αδύνατο (das Unmögliche) και το απίστευτο ... που οδήγησε σε αυτό το σημείο καμψής.» (Lowy, 2019:129)

Από ουτοπικούς της κοινωνικής θεωρίας (Ε. Μπλοχ), η ουτοπία συνήθως προβάλλεται ως μοναδική δυνατότητα έμπνευσης και αντίδρασης απέναντι στην πανίσχυρη χαμέρπεια και τη συνθήθεια. (Ρούσης 1996, 311) Για το πάθος και το θάρρος, τα οποία είναι τα μόνα εφόδια που λείπουν για την υπέρβαση της ευτελούς και αβίωτης πραγματικότητας, της έλλειψης φαντασίας και της ηλιθιότητας στο πολιτικό πεδίο, η ουτοπική σκέψη μπορεί να αποτελέσει παρότρυνση, έμπνευση και ελπίδα. Ο άνθρωπος είναι αδύνατο να ζει χωρίς όνειρα κι ελπίδες, οπότε για τους Ουτοπικούς, η ουτοπία *είναι που δίνει βαθύτερο ανθρώπινο νόημα στη ζωή.* (Ρούσης 1996:312)

Η παρόρμηση, ο ενθουσιασμός και το πάθος, η ένταση των δυνάμεων για την υπέρβαση των δυσκολιών, είναι στοιχεία που δεν ταυτίζονται απαραίτητα με την ουτοπική συνείδηση. Αποτελούν στοιχεία μιας μάλλον *δαισθητικής συνείδησης* όπως είναι η ουτοπική, η ύπαρξή τους όμως μπορεί κάλλιστα να χαρακτηρίζει περιστασιακά και τον *επαναστατικό ρεαλισμό*, εφ' όσον οι συνθήκες επιτάσσουν ανάλογη υπερένταση της δράσης για την παράκαμψη των εμποδίων. Ο ίδιος ο Λένιν παρατηρούσε πως η επανάσταση στη Ρωσία θα ήταν αδύνατη χωρίς αυτούς τους παράτολμους «ονειροπόλους» (Ρούσης 1996:313).

4. Τα θεμέλια της ρομαντικής μεθοδολογίας

Ο Λαντάουερ, ως ηρωικό θύμα ο ίδιος των εκτελέσεων και διώξεων κατά την περίοδο της αντεπανάστασης στη Γερμανία μετά την εξέγερση των Σπαρτακιστών, δεν είχε φυσικά την πολυτέλεια της επανεξέτασης της θεωρητικής του σκευής. Παρ' όλα αυτά, με βάση τη θεωρητική κατάθεση στα κείμενά του, μπορούμε να προβούμε σε μια κριτική παρουσίαση της ρομαντικής-Ουτοπικής του προσέγγισης και των διακριτών μεθοδολογικών της ανεπαρκειών, παρά την αδιαμφισβήτητη ηρωική θέση και στάση του, παρά το

υψηλό και σπουδαίο, ανιδιοτελές αγωνιστικό φρόνημα ενός πνευματικού και πρακτικού αγωνιστή, ο οποίος έδωσε τη ζωή του στην υπόθεση της κοινωνικής χειραφέτησης.

Ενώ στο άρθρο του «Αναρχισμός-Σοσιαλισμός», το οποίο γράφτηκε το 1895, φαίνεται να κάνει εύστοχη κριτική σε θέσεις της απ' υψηλού κατάθεσης ετοιμοπαράδοτων ηθικών δογματικών προταγμάτων, στο κατοπινότερο άρθρο του (δημοσιευμένο το 1909) «Ο σοσιαλιστικός τρόπος» επανέρχεται στη γνωστή δογματική, ελιτίστικη πεπατημένη των απ' υψηλού κηρυγμάτων, καλώντας στη δημιουργία θεσμών αντι-εξουσίας εφόσον «έχουν το σθένος, να μην παίρνουν πια μέρος στο υπάρχον... Ποιοι είναι οι άνθρωποι που είναι έτοιμοι να δημιουργήσουν νέες μορφές κοινότητας; Είναι οι λίγοι!» (Λαντάουερ, 2019:22).

Ο ιδεαλισμός του Λαντάουερ που προϋποθέτει μια αφηρημένη ιδέα, επικυρώνει την ιδεαλιστική συγκρότηση της ατομικής θεωρίας του Προυντόν, η οποία, όπως μας δηλώνει, οικοδομείται «πάνω στην αρχή της ελεύθερης και δίκαιης ανταλλαγής ισοδύναμων προϊόντων μεταξύ ανθρώπων που έχουν ενωθεί σε πόλεις, ενώσεις και συνεταιρισμούς.» (Λαντάουερ, 2019:24)

Εξάλλου δεν κρύβει την ατομιστική φιλελεύθερη αντίληψή του, ίσα-ίσα τη διακηρύσσει με κάθε ευκαιρία:

«Μπορώ ήδη ν' ακούσω κάποιους ανθρώπους να μας κατηγορούν για ατομισμό. Στην πραγματικότητα, δεν αρνούμαστε μια τέτοια τιμητική ιδιότητα... Στραφήκαμε στις "μάζες", στο "λαό" λένε. Ποτέ! Δεν απευθύναμε ποτέ αίτημα σε κανέναν εκτός από τα άτομα, τους εγωιστές, τους Μοναδικούς (Eigene)! ... Οι ατομιστές δίδαξαν πάντα ότι ο σωστός εγωιστής θα σέβεται τα δικαιώματα των άλλων επειδή σέβεται τον εαυτό του.»
(Λαντάουερ, 2019: 23)

Τελικά, η μόνη προϋπόθεση απεύθυνσης και συγκρότησης κοινοτήτων στη βάση της αλληλέγγυας και συνεργατι-

κής οικονομίας, είναι ο εσωτερισμός, η μυστικιστική προέλευση ενός θερμού, (αντί του ψυχρά λογικού Στιρνερικού), παθιασμένου κι ανεξιχνιάστου «εγώ». (Λαντάουερ, 2019: 23)

Ο Λαντάουερ δε χάνει ευκαιρία να αποκαλύψει τη μυστικιστική του θεώρηση – η οποία περισσότερο παραπέμπει σε ανατολίτικο εσωτερισμό παρά σε θεωρία επιστημονικών αξιώσεων – όταν λέει πως η κατανόηση του κόσμου έρχεται μέσα από την εγκαταβύθιση στον ίδιο μας τον εαυτό, πως η μόνη μέθοδος είναι αυτή της «Μέσω του Αποχωρισμού στην Κοινότητα», κάτι ανάλογο του σύγχρονου «θεού των μικρών πραγμάτων». Ο μόνος δρόμος προς τους άλλους, προς την ετερότητα και τον εξωτερικό μαγκόκοσμο, είναι η καταβύθιση, η εσωτερική διαδρομή προς το επιμέρους, στον ίδιο μας τον εαυτό για να βγούμε έξω από την εγωιστική ύπαρξή μας. (Λαντάουερ, 2001:18-42)

Αυτή η επαγωγική σκέψη που οδηγεί από το μερικό στο όλο, αποτυπώνεται καλύτερα στο παρακάτω παράθεμα:

«Επειδή ο κόσμος έχει κομματιαστεί, αποξενωθεί και χωριστεί από τον εαυτό του, πρέπει να καταφύγουμε στο μυστικό αποχωρισμό για να γίνουμε ένα μαζί του.»

(αναφέρεται στο Λαντάουερ, 2019:82)

Εν τέλει ο εσωτερισμός και ο υπαρκτισμός, η στροφή στον εαυτό από τον οποίο προκύπτει κάθε έννοια καθήκοντος, η ενεργητικότητα, η δικαιοσύνη, η αξιοπρέπεια και κάθε ανάγκη αποχώρησης από την άθλια, αλλοτριωτική πραγματικότητα. Η ίδια η πραγματικότητα και η αντίληψή της προκύπτει, είναι αποτέλεσμα του άγνωστου, μυστικιστικού «εαυτού». Ο αποχωρισμός αυτός από την καθημαγμένη καθημερινή πραγματικότητα, υποτίθεται πως είναι μια πορεία αφύπνισης, βουτιάς στον εσώτερο εαυτό και στο παρελθόν που εγκατοικεί μέσα μας, σε ό,τι έχει ουσιαστικό νόημα στη ζωή ώστε να ανακτηθεί η επιθυμία, η συνειδηση της οχεσιακής πραγματικότητας και η αξία

του πράττειν. Σε αυτές όμως τις έννοιες περιλαμβάνεται όλη η συλλογιστική του Λαντάουερ: *ατομιστικός-φιλελεύθερος ιδεαλισμός, μουσικισμός* της επιθυμίας, εσωτερισμός-υπαρξισμός του εμπειρικού προσωπικού βιώματος και η *βουλησιαρχία του απροϋπόθετου πράττειν*.

Συνέπεια αυτής της συλλογιστικής είναι η παραγνώριση εκ μέρους του Λαντάουερ κάθε αιτιακής σχέσης αιτίας-αποτελέσματος, εφόσον θεωρεί πως κάθε τι προϋπάρχει εντός μας και εναπόκειται απλώς στην καθαρή *ενόρασή* του υποκειμένου να δει καθαρά εντός του, για να αντιληφθεί και να πράξει αναλόγως. Κάπως έτσι ανάγεται το «έξω» στο «μέσα», το «όλον» στο «μερικό» και η πολιτική σε «πολιτική του εαυτού». Πρόκειται για την κατάληξη του τραγέλαφου της κοινοτικής νοσταλγίας μπροστά στο ανορθολογικό και φιλελεύθερο αδιέξοδο.

Αναπόφευκτα, η ηθικολογία έρχεται να καλύψει το θεωρητικό κενό, να επισφραγίσει την εννοιατική, εσωτερική αναζήτηση, στο όνομα κάποιου ενεργητικού, θετικού «αποχωρητισμού» και μιας «άλλης» αντίληψης της κοινοτικής πολιτικής:

«... αυτή η νέα ηθική στάση θα προκύψει μονάχα μέσα από την ατομική μας απομόνωση, ως καταβύθιση στα έγκατα της ύπαρξής μας... το βάθος της ύπαρξης δεν είναι μια κενή και άνευ κοινωνικού νοήματος συνθήκη. Αντίθετα, η απόσυρση στον εσώτερο εαυτό μας οδηγεί, σύμφωνα με τη μουσικιστική αντίληψη, στο βίωμα μιας βαθιάς και ουσιαστικής αίσθησης κοινότητας με τον ίδιο του τον εαυτό, τους άλλους ανθρώπους και τον κόσμο. Για το Λαντάουερ, η πραγματική κοινότητα, ο κόσμος και η ετερότητα, προκύπτουν ακριβώς δια μέσου αυτού του υπαρξιακού ταξιδιού. Η αίσθηση της συνάφειας με ό,τι μας περιβάλλει, της ένωσης και της ουσιαστικής αλληλεπίδρασης πηγάζει μόνο από μια συνθήκη βαθιάς απομόνωσης από τις τεχνητές ενώσεις, τα ρηχά συναισθήματα και την εξορία από τον κόσμο που σφραγίζει την καθημερινότητά μας.»

(Περτσάς, 2019:88)

Βάση της πρότασης επιστροφής στην κοινότητα είναι το *βίωμα*, ο εσωτερικός υπαρξισμός, η δημιουργία νησίδων βιώματος «που εκβάλλουν στην πράξη» δημιουργίας διαφορετικού τύπου ανθρώπινων σχέσεων, ανεξαρτήτως παντελώς των συνθηκών και του επιπέδου ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, ο *βολονταρισμός* με μια γλώσσα που συχνά παραπέμπει σε Νίτσε και Έσσε. Αποτέλεσμα των παραπάνω ανορθολογικών θεμελίων είναι και η αντίληψη περί σοσιαλισμού του Λαντάουερ. Βάση του η επιθυμία, ο βιωματικός υπαρξισμός των νέων ηθικών σχέσεων που θα γεννήσει η βουλησιαρχία της απροϋπόθετης πράξης. Μόνο η πράξη με τη βιωματική της διάσταση μπορούν να λειτουργήσουν ως απελευθερωτικό υπόδειγμα της επιθυμητής νέας ζωής, το οποίο όμως θα έχει τεράστια μεταδοτική ισχύ, θα λειτουργήσει σα φωτεινό παράδειγμα που θα διαδοθεί σαν πυρκαγιά...

Είναι αλήθεια πως όσοι επιθυμούν τη ζωή σε μια διαφορετική, εναλλακτική προοπτική της ανθρωπότητας, άλλη βαρύτητα κι ευαισθησία επιδεικνύουν στις ανθρώπινες σχέσεις. Η λαχτάρα, ο διακαής πόθος ζεστών, ανθρώπινων σχέσεων δεν αποτελεί εκέγγυο μιας αξιόπιστης διερεύνησής τους, πολύ περισσότερο προσέγγισης μιας συνεκτικής, εναλλακτικής θεωρίας που να βγάζει από το διέξοδο συνολικά την εργαζόμενη κοινωνία και την ανθρωπότητα. Η κρίση και παρακμή των μακρών περιόδων «μετάβασης» όπως η σημερινή, η ήττα, η ανυπαρξία πειστικού και νικηφόρου εργατικού κινήματος και θεωρίας, η ίδια η ανορθολογική πραγματικότητα, ο ανορθολογισμός της παραγωγής και η αλλοτριωτική πραγματικότητα, αντιστρέφουν κάθε λογική αιτιότητα και ωθούν στον ανορθολογισμό αντιδιαλεκτικών, ιδεαλιστικών θεωρήσεων: «*Δεν περπατάμε επειδή έχουμε πόδια, έχουμε πόδια επειδή περπατάμε*». (Περτσάς, 2019:89)

Ενορατική, βουλησιαρχική δράση

Χαρακτηριστικό της αντιδιαλεκτικής σύγχυσης σκοπών και μέσων στη σκέψη του Λαντάουερ, είναι το άρθρο του *Σοσια-*

λιστικό ξεκίνημα στο οποίο σκοπός και μέσα είναι ένα: «*Τα μέσα και οι σκοποί δεν πρέπει να διακρίνονται ... Ο σοσιαλισμός δεν είναι ένας σκοπός που προϋποθέτει μέσα. Ο σοσιαλισμός είναι δράση που φέρει εντός της τους σκοπούς της.*» (Λαντάουερ, 2019:35)

Και αφού δεν τίθεται ζήτημα διάκρισης σκοπών και μέσων και όλα στο τώρα κρίνονται, δεν τίθεται γενικότερα και ζήτημα προϋποθέσεων:

«το μόνο που τίθεται ως προϋπόθεση είναι το πέρασμα από το λόγο περί της Σοσιαλιστικής Ένωσης στην ίδια την πραγμάτωσή της. Το μόνο που απαιτείται είναι να βρεθούμε εμείς οι αφοσιωμένοι, οι αποφασισμένοι και οι γεμάτοι καλή διάθεση στο επίκεντρο της προσοχής εκείνων που επιθυμούν να εγκαταλείψουν την κενότητα, τη σύγχυση και τη μιζέρια της άσκοπης καπιταλιστικής εμπορευματικής παραγωγής...» (Λαντάουερ, 2019:37)

Οι ενώσεις σκεπτόμενων κι ελεύθερων ανθρώπων, οι οποίες, ειρήσθω εν παρόδω, περιορίζονται σε αποθήκες, συνεταιρισμούς κι εργαστήρια χωρίς καμία αναφορά στη μεγάλη παραγωγή ή τη βαριά βιομηχανία, θα πρέπει να δημιουργήσουν δομές και θεσμούς αλληλεγγύης:

«Οι ενώσεις μας πρέπει να φτιάξουν απούς και αποτελεσματικούς θεσμούς υποστήριξης και αλληλεγγύης. Πρέπει να δημιουργήσουν πραγματικότητες, άμεσες όψεις του σοσιαλισμού... οφείλουν να δημιουργήσουν κοινότητες.» (Λαντάουερ, 2019:39)

Η διαλεκτική ενότητας και διάκρισης τακτικής και στόχων για τον *αντιδιαλεκτικό-δογματικό* Λαντάουερ, είναι σχολαστικισμός χωρίς νόημα:

«Δε θα μιλήσουμε όμως για μέσα και σκοπούς, ούτε καν για "τακτικές". Όλες αυτές οι ξεπερασμένες τυπικότητες δεν έχουν νόημα για εμάς. Αρχή μας είναι

η δράση που φέρει εντός της τους σκοπούς της, και προτρέπουμε τον καθένα να την ενστερνιστεί. Κάθε άνθρωπος είναι ικανός γι' αυτή τη δράση, και κάθε άνθρωπος θα έχει ένα διπλό όφελος: αφενός θα είναι προσωπικά ευεργετικό και αφετέρου θα συμβάλει σε μια ζωή με ενότητα και ζωντάνια – το είδος της ζωής που λείπει σήμερα. Είναι δικό μας χαρούμενο καθήκον να δημιουργήσουμε μια τέτοια ζωή!»

(Λαντάουερ, 2019:42)

«Θα ξεκινήσουμε να κάνουμε πραγματικότητα το σοσιαλισμό, ώστε έτσι να γίνει η επανάσταση!»

(Λαντάουερ, 2019:43)

«Όμως οι αναρχικοί είναι κατά κανόνα σταλάντευτα ενάντιοι σε μεταρρυθμιστικά μέσα και βελτιωτικές κινήσεις εντός του κράτους και της καπιταλιστικής κοινωνίας.»

(Λαντάουερ, 2019:49)

Ο διεγερτικός λόγος, δικαιολογημένος εν μέρει καθώς εκφέρεται σε προεπαναστατική περίοδο, επιβάλλει τον κινηματικό τόνο και την έκκληση για άμεση δράση. Ο σταθερός ηθικολογικός τόνος έχει βουλησιαρχικό χαρακτήρα: όλα είναι εφικτά, άμεσα, αρκεί μόνον η απόφαση και «η γλώσσα του παραδείγματος και του ξεκινήματος» (Λαντάουερ, 2019: 56).

Ο μεσσιανισμός επικαλείται μια νέα σύλληψη της ιστορίας και της χρονικότητας, σε ρήξη με την οποιαδήποτε πρόοδο ή εξελικτική φιλοσοφία. Θεωρώντας πως μένει πιστός σε κάποια πολιτική αφηρημένων αρχών, ορίζει μέσσα και σκοπό πάνω σε μια ευθεία γραμμή χωρίς διαφοροποιήσεις –ύποπτες για ταλαντεύσεις και υποχωρήσεις– από το σήμερα ως το σοσιαλισμό και κυρίως χωρίς συγκρούσεις και αντιθέσεις εν τω μεταξύ. Ο *θρησκευτικός χαρακτήρας του αναρχοσοσιαλισμού* του Λαντάουερ, υπονοείται σε επιστολή του στον Τζ. Μπαμπ, όπου οι αναρχικοί παραλληλίζονται με τους Αναβαπτιστές. (Λαντάουερ, 2019:59)

5. Ουτοπικός και επιστημονικός σοσιαλισμός

Οι ρομαντικές αντικαπιταλιστικές ιδέες περισσότερο φαίνεται να διατρέχονται από ένα αφηρημένο ανθρωπισμό και τη ρομαντική κριτική διάθεση έναντι της τεχνικής προόδου παρά από συνεκτικές ιδέες θεωρίας και πράξης. Αποτελούν περισσότερο μια κάποια διάθεση απόδρασης, συχνά καταστροφικής παρόρμησης παρά γνώσης και συνειδητής στοχευμένης πράξης. Απέναντι σε έναν αντίπαλο που δεν είναι δυνατόν να κατανοηθεί, είναι αδύνατο να προκριθεί κάποια ανάλυση αντιθέσεων, ιεράρχηση προτεραιοτήτων, συμβατών σκοπών και μέσων δράσης, παρά μόνο η καταστροφή, η μανία καταστροφής, η *μεσσιανική διακοπή της ροής του κόσμου*, η παγκόσμια επανάσταση και το άλμα/φυγή στο άγνωστο μέλλον, στη λύτρωση μιας αταξικής, παραδεισένιας ευδαιμονίας. Η αταξική κοινωνία λοιπόν δεν είναι κάποια συνέχεια, πρόοδος ή αλματώδης εξέλιξη της κοινωνίας, αλλά η μεσσιανική, οριστική διακοπή της προκειμένου να ξαναγεννηθεί από τις στάχτες του κάποιο, φυσικό τω τρόπω, εδεμικό παρελθόν της χρυσαφένιας γης όπου ο καθείς απλώς κερδίζει το ψωμί του με τον ιδρώτα του προσώπου του. Το άλμα στην αναρχική ουτοπία του μέλλοντος λοιπόν, κρατάει τα μάτια του στραμμένα σε κάποιο ιδεώδες παρελθόν. Η «ανάμνηση» της «Χρυσής Εποχής» της ανθρωπότητας ως εποχή της εφηβείας της χωρίς πολέμους, φτώχεια, καταπίεση, εμπόριο και ιδιοκτησία, μπορεί να συγκινήσει και να διεγείρει προθέσεις και στάσεις των ανθρώπων. Πολύ λίγα όμως έχει να προσφέρει σε γνώση και σχέδιο στην υπόθεση του ριζικού μετασχηματισμού της σύγχρονης, πολυσύνθετης κοινωνίας.

Το «ουτοπικό-ρομαντικό» πνεύμα αμφισβήτησης θα αναγεννηθεί ξανά και ξανά από τις εκμεταλλευτικές ρίζες της κοινωνικής κατάστασης του ανθρώπου, καθώς αποτελεί την αυθόρμητη τάση διαμαρτυρίας, στον κυρίαρχο «ορθό λόγο» και απόδρασης σε κόσμους ονειρικούς.

Όσο περισσότερο θα ενισχύεται και θα επεκτείνεται η ένταση της εκμετάλλευσης των εργαζομένων, με τις όλο και συχνότερα επαναλαμβανόμενες –και όλο και δυσχερέστερες στη διαχείρισή τους– κρίσεις, τόσο περισσότερο, στην τέχνη, τη φιλοσοφία, τις κοινωνικές επιστήμες, και εν τέλει στα κοινωνικά κινήματα και τον πολιτικό λόγο, θα αναγεννάται η ουτοπική-ρομαντική άρνηση. Ως εκ τούτου, το αυθόρμητο, ουτοπικό-ρομαντικό ρεύμα, με όλες του τις επί μέρους τάσεις, εκ των πραγμάτων αναδεικνύεται σε σημαντική τάση της χειραφετητικής στρατηγικής.

Η θρησκευτική συνείδηση δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο της ρομαντικής-Ουτοπικής, αν και είναι αυτό που τη διακρίνει καθολικά. Η θρησκευτική συνείδηση αναφύεται στο όριο της ανυπομονησίας και της ανορθολογικής «υπέρβασης» των δυσκολιών κατανόησης, της ιστορικής ήττας, της απειλητικής αντεπανάστασης (της αντιδραστικής αντεπίθεσης του κεφαλαίου σε όλη τη γραμμή του κοινωνικού μετώπου) και του δυσμενούς καταθλιπτικού συσχετισμού. Η θλίψη της αλλοτριωτικής πραγματικότητας μιας ακατανόητης, πανίσχυρης παραγωγικής μηχανής και της κοινωνίας που της αντιστοιχεί, προκαλεί οργή, σύγχυση, διάθεση καταφυγής και λύτρωσης μέσω της καταστροφής. Στην αντικομφορμιστική σκέψη που αντιπαράθεται στην πραγματικότητα για να υποταχτεί τελικά σ' αυτήν και στον ανορθολογισμό

της, φαίνεται να ταιριάζει η χεικελιανή αρχή «*το υπάρχον είναι ανορθολογικό, η ουτοπία είναι λογική*» ή *το ρεαλισμό της ουτοπίας* (Ρούσς 1996:313).

Η Ουτοπία, ως συστατικό στοιχείο της υπόθεσης της κοινωνικής χειραφέτησης, είναι πολύτιμη, λειτουργεί διαισθητικά ως βουκέντρα της κοινωνικής συνείδησης. Η υπεράσπισή της είναι υπεράσπιση της διαρκούς επιδίωξης ενός ορίζοντα αξιοβίωτου, πιο ανέφελου μιν, με νέες αντιθέσεις και προκλήσεις δε.

Δίπλα σε αυτή την αυθόρμητη τάση της ουτοπικής κοινωνικής συνείδησης, σε ιστορικά διαμορφωμένες συνθήκες, διεκδικεί τη θέση της στην Ιστορία η συνειδητή-επιστημονική τάση της χειραφετητικής κοινωνικής συνείδησης, η τάση του επιστημονικού σοσιαλισμού. Σε αντίθεση με την ουτοπική σκέψη, ο επαναστατικός σοσιαλισμός προκύπτει από τις υπαρκτές δυνατότητες της εποχής. Ο επαναστατικός ρεαλισμός, γεννιέται στο έδαφος της πραγματικότητας αλλά δεν αποτελεί ορίζοντα ολοκλήρωσης των χειραφετητικών δυνατοτήτων. Η διαλεκτική άρση του Διαφωτισμού και του Ρομαντισμού ως στιγμών μιας ενιαίας ιστορικής διαδικασίας και όχι ο μηδενισμός τους, στο πλαίσιο μιας κομμουνιστικής θεωρίας της επανάστασης, μπορεί να είναι αποτελεσματικότερη μόνο στη βάση μιας συνολικής διεπιστημονικής προσέγγισης και όχι στη βάση άρρητων ενστίκτων ή αυθαίρετων επιθυμιών. **T**

b

Βιβλιογραφία

Φιλοσοφικό Κοινωνιολογικό Λεξικό 1994, Τόμος Α', Καπόπουλος Αθήνα
Καραμπελιάς, Γ. 2004, Η θεμελιώδης παρέκκλιση, *Άρδην*, τεύχος 50 Σεπτ-Οκτ. 2004, <https://ardini-rixi.gr/archives/6750>
Καραμπελιάς, Γ. 2021, Ο Ρομαντισμός, η Φύση, το Έδαφος, περιοδικό *Άρδην*, 14 Αυγούστου 2021, <https://ardini-rixi.gr/archives/237098>
Κον, Ν. 2006, *Αγώνες για την έλευση της χιλιετούς βασιλείας του Θεού: επαναστάτες χιλιαστές και μυστικιστές*

αναρχικοί του Μεσαίωνα, Νησίδες
Λαντάουερ, Γκ. 2001, *Έκκληση για σοσιαλισμό*, Αθήνα, Τροπή
Λαντάουερ, Γκ. 2019, *Η κοινότητα ενάντια στο κράτος*, Πανοπτικόν
Lowy, M. 2002, *Λύτρωση και Ουτοπία*, Αθήνα, Ψυχογιός
Lowy, M. 2019, Ο ρομαντικός σοσιαλισμός του Λαντάουερ / Επίμετρο 3 στο Λαντάουερ, Γκ. 2019, *Η κοινότητα ενάντια στο κράτος*, Πανοπτικόν
Περτσάς, Γ. 2019, Η Κοινότητα ενάντια στο Κράτος: Για τον Αναρχισμό του Γκούσταβ Λαντάουερ / Επίμετρο 1

στο Λαντάουερ, Γκ. 2019, *Η κοινότητα ενάντια στο κράτος*, εκδ. Πανοπτικόν
Ρέγκας, Στ. 2019, Αντιφιλιταϊσμός: Διευκρινίσεις για τη φιλοσοφία του Γκούσταβ Λαντάουερ / Επίμετρο 2 στο (Λαντάουερ, Γκ. 2019), *Η κοινότητα ενάντια στο κράτος*, Πανοπτικόν
Ρούσς, Π. 1996, *Ο Λόγος στην Ουτοπία*, Αθήνα, εκδόσεις Γκοβόστη
Χρύσης, Αλ. 2004, Πέραν του ρομαντισμού και του Διαφωτισμού, περιοδικό *Άρδην* τ. 50, <https://ardini-rixi.gr/archives/223450>